

УДК 004.031.42:377.1

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Коптєва О.М.

Кіровоградський державний педагогічний університет імені
Володимира Винниченка, Україна, Кропивницький

Статтю присвячено аналізу проблеми використання інтерактивних технологій в закладах професійно-технічної освіти з метою формування соціально-професійної зрілості учнів. Значна увага приділяється таким методам інтерактивного навчання, як гра та проектування. Розкриті види проектів, структуру та передумови їх реалізації, а також прийоми, методи, правила, процедура та операції створення проектів учнями. Вказана цінність методу проектів та гри під час формування соціально-професійної зрілості учнів, яка полягає в тому, що вони сприяють розвитку ініціативи, самостійності, умінню планувати свою діяльність, враховує інтереси суб'єкта навчання, розвиває свідоме ставлення до його діяльності.

Ключові слова: інноваційні технології, інтерактивне навчання, проектування, ділові ігри, учні закладів професійно-технічної освіти, соціально-професійна зрілість.

Коптєва О.Н. Использование интерактивных технологий в учреждениях профессионально-технического образования/ Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, Украина, Кропивницкий

Статья посвящена анализу проблемы использования интерактивных технологий в заведениях профессионально-технического образования с целью формирования социально-

профессиональной зрелости учеников. Значительное внимание уделяется таким методам интерактивной учебы, как игра и проектирование. Раскрыты виды проектов, структуру и предпосылки их реализации, а также приемы, методы, правила, процедура и операции создания проектов учениками. Указанная ценность метода проектов и игры во время формирования социально-профессиональной зрелости учеников, которая заключается в том, что они содействуют развитию инициативы, самостоятельности, умению планировать свою деятельность, учитывает интересы субъекта учебы, развивает сознательное отношение к его деятельности.

Ключевые слова: инновационные технологии, интерактивная учеба, проектирование, деловые игры, ученики заведений профессионально-технического образования, социально-профессиональная зрелость.

Koptyeva Olha Use of interactive technologies in professional and technical education staff / Volodymyr Vynnychenko Kirovograd State Pedagogical University, Ukraine, Kropyvnytskyi

The article is devoted to the analysis of the problem of the use of interactive technologies in the establishments of vocational education in order to form social and professional maturity of students. Considerable attention has been paid to such methods of interactive learning as game and design. Types of projects, structure and preconditions for their implementation, methods, rules, procedure and operations of project creation by the students have been revealed. The stated value of the method of projects and games during the formation of students' social and professional maturity, which lies in their contribution to the development of initiative, independence, the ability to plan their activities, takes into

account interests of the subject of learning, develops a conscious attitude to his activities.

Key words: innovative technologies, interactive learning, designing, business games, students of institutions of vocational education, social-professional maturity.

Вступ. Динамічні зміни, які відбуваються нині у професійно-технічній освіті, спрямовані на те, щоб допомогти випускникам професійно-технічних навчальних закладів у соціально-професійному самовизначенні. У майбутніх фахівців мають бути сформовані не лише професійні знання та навички, але й прагнення до активного творчого пошуку, відповідальності за свої професійні обов'язки та результати своєї діяльності, що характеризує формування соціально-професійної зрілості учня ПТНЗ.

Звичайно, все це вимагає нових підходів і до підготовки майстра виробництва, викладача. Крім уміння виконувати функціональні обов'язки, педагог повинен володіти сучасними інформаційними технологіями, бути обізнаним з новітніми досягненнями і постійно підвищувати свій методичний рівень. Це вкрай необхідно для самих учнів ПТНЗ, оскільки від рівня викладання тієї чи іншої дисципліни, від підходу педагога до навчально-виховної роботи залежатимуть можливості реалізації майбутнього фахівця. Тому розвиток професійно-технічної освіти має передбачати створення умов для реалізації творчої діяльності кожного учня, уміння працювати самостійно, приймати рішення в нестандартних ситуаціях тощо.

В останні роки з'явилися дослідження з питань педагогічної інноватики, серед яких варто звернути увагу на роботи І.М. Богданової, С.Є. Вірсти, Г.Ф. Пономарьової, О.О. Бабакіної,

С.Б. Беляєва, В.В. Химинецького, І.М. Дичківської, М.М. Чепіль, Н.З. Дудник та інших.

Метою статті є аналіз впливу однієї з умов формування соціально-професійної зрілості учнів закладів професійно-технічної освіти – створення інноваційного освітнього середовища розвитку професійних якостей майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. У своїх роботах І.М. Дичківська та В.В. Химинець вказують, що розвиток системи і змісту навчання на сьогоdnішньому етапі відбувається в контексті глобальних освітніх тенденцій, серед яких необхідно звернути увагу на такі як:

- масовість освіти та її неперервність;
- значущість освіти для індивіда і суспільства;
- орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
- адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості;
- орієнтація на демократизацію всіх освітянських структур;
- орієнтація навчання на інновації, особистість, забезпечення можливостей її саморозвитку та саморозкриття;
- освіта стає пріоритетною галуззю фінансування в розвинених країнах.

Ці тенденції свідчать, що головною функцією освіти є розвиток людини. Тому освіта має забезпечити кожному, хто навчається, широкі можливості для здобуття таких умов розвитку та підготовки до життя [1, с. 9-10]:

- знань про людину, природу і суспільство, що сприяють формуванню наукової картини світу як основи світогляду та орієнтації у виборі сфери майбутньої практичної діяльності;

- досвіду комунікативної, розумової, емоційної, фізичної, трудової діяльності, що сприяє формуванню основних інтелектуальних, трудових, організаційних і гігієнічних умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті для участі у суспільному виробництві, продовженні освіти та самоосвіти;
- досвіду творчої діяльності, що відкриває простір для розвитку індивідуальних здібностей особистості і забезпечує її підготовку до життя в умовах соціально-економічного та науково-технічного прогресу;
- досвіду суспільних і особистісних відносин, які готують молодь до активної участі в житті країни, створення сім'ї, планування особистого життя на основі ідеалів, моральних та естетичних цінностей сучасного суспільства.

Це, на думку науковців, породжує нові вимоги як до освіти загалом, так і до особистості викладача та учня. Тому завданням освіти має стати навчання вчитися, працювати, співіснувати та жити.

Освіта є способом соціалізації особистості, середовищем спілкування, залучення до загальнолюдських цінностей, досягнень науки і техніки. Вона прискорює процес розвитку і становлення особистості, забезпечує формування активності, відповідальності, сприяє соціально-професійному, життєвому самовизначенню, а значить впливає на формування соціально-професійної зрілості особистості.

Оскільки якість освіти визначається не лише знаннями і вміннями учнів, а й моральним, фізичним їх розвитком, то варто говорити не лише про позитивні оцінки, але й про розвиток особистості. З точки зору інноваційної педагогіки новою якістю освіти має стати готовність учня до самостійного, творчого, відповідального життя. А це може мати місце при формуванні соціально-професійної

зрілості, в якій ми бачимо прийняття та засвоєння соціальних та професійних норм і цінностей, відповідальне ставлення до своїх професійних обов'язків та активну участь у практичній діяльності.

Орієнтація на особистість учня має, звичайно, гуманістичну спрямованість і передбачає надання ініціативи у пізнавальній діяльності, створення емоційно стимулюючого навчального середовища, розвиток саморегуляції, усвідомлення особистої відповідальності; здійснення навчально-виховного процесу в атмосфері взаємодії; виконання педагогом ролі порадики, консультанта; формування і добір освітніх програм з огляду на максимальні можливості розвитку потенціалу і стимулювання творчих здібностей учнів.

С.Є. Вірста вказує на те, що інноваційні технології спрямовані на підвищення якості освіти, зацікавленості у навчанні. Вони дають змогу диференціювати та індивідуалізувати навчання. А також (що є важливим для нашого дослідження) сприяють активізації учнів, формують комунікативні уміння, підвищують рівень навчальних досягнень та потенціал учнів тощо [2, с. 53].

Педагогічні інновації пов'язані із застосуванням інтерактивних методів у навчальній та виховній діяльності викладача. «Інтерактивний» означає здатний до взаємодії в процесі бесіди, діалогу, дії з комп'ютером або людиною. Отже інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу (педагога та учня), що індивідуалізує участь кожного в груповій діяльності з чітко спланованим результатом навчання [3, с. 127].

Інтерактивне навчання активізує пізнавальну діяльність учнів шляхом спілкування між собою та з викладачем (майстром в/н) з

метою розв'язання спільної проблеми. Під час такого навчання учасники взаємодіють, використовуючи одну із стратегій: конкуренція (змагання учнів один з одним для досягнення мети), кооперація (учні працюють у невеликих групах для забезпечення найефективнішого результату) та співробітництво (спільна діяльність учнів для досягнення загальних цілей). Як правило, результативність одного залежить як від особистих зусиль кожного учня, так і від інших членів групи. Тому стратегія співробітництва має найефективніший результат в навчально-виховній роботі (учні продуктивні, відповідальні за себе та інших членів групи, спокійні та соціально компетентні).

В той же час застосування інтерактивних методів вимагає значної підготовки викладача, майстра в/н. Він має не лише досконало знати матеріал, але й підбирати цікаві факти, ситуації, життєві приклади та завдання. А також необхідно завжди контролювати поведінку учнів на уроці, рівень їхньої уважності та активності, продуктивне виконання завдань. М.М. Чепіль і Н.З. Дудник [3, с. 129] вказують на такі правила роботи педагога:

- дає завдання учням для попередньої підготовки (прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання); добирає для заняття такі інтерактивні вправи, які дають «ключ» до засвоєння теми; у процесі виконання інтерактивних вправ дає учням час подумати над завданням, щоб вони сприйняли його серйозно, а не механічно чи «граючись» виконали його; на одному занятті використовує одну (максимум - дві) інтерактивні вправи; обов'язково проводить спокійне детальне обговорення за підсумками інтерактивної вправи, акцентуючи і на іншому матеріалі теми, безпосередньо не використаному в інтерактивній вправі; здійснює швидкі опитування, самостійні домашні роботи з різноманітних

матеріалів теми, що не були пов'язані з інтерактивними завданнями.

Виконуючи всі умови інтерактивного навчання, можливе досягнення успіху в початковому процесі. Такі технології дають учням змогу:

- полегшити процес засвоєння знань;
- аналізувати навчальну інформацію і творчо підходити до її засвоєння;
- навчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, обстоювати свій погляд, аргументувати і дискутувати;
- моделювати різні соціальні ситуації і збагачувати свій соціальний досвід через включення в них;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, прагнути до діалогу;
- учитись формувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, долати їх, шукати компроміси;
- знаходити спільне розв'язання проблем, розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

На наш погляд, більш доречними для формування соціально-професійної зрілості учнів в умовах професійно-технічної освіти є такі методи, як гра та проектування.

У словнику С. Гончаренко [4] поняття «гра» визначається як форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, станів.

Саме гра є зручним та швидким способом засвоєння знань і опанування навчальних дій. Вона активізує та мотивує учнів до розв'язання поставлених задач. На сьогоднішній день використовують такі ігри, як: моделювання реальності, рольові та сюжетні, дидактичні

та ділові ігри. Для нашого дослідження найбільш оптимальним є впровадження у навчально-виховний процес саме ділових ігор, оскільки для формування соціально-професійної зрілості учнів закладів професійно-технічної освіти необхідна перевірка не стільки знань, умінь і навичок з їх професійної спрямованості, скільки вміння їх реалізовувати на практиці, вміння налагоджувати стосунки з майбутніми роботодавцями, клієнтами та співробітниками, вміння знайти своє місце у житті і професійно реалізуватися.

Суть ділової гри полягає в моделюванні ситуації, спорідненої з тією, учасниками якої учні ПТНЗ можуть стати насправді під час своєї професійної діяльності, з метою проектування поведінки, навчання комунікації, запобігання конфліктним ситуаціям, самопрезентації.

Крім дидактичної мети, гра містить певний комплекс цілей: забезпечення контролю вияву емоцій; надання дитині змоги самовизначитися; надихання і допомога розвитку творчої уяви; сприяння розвитку навичок співпраці в соціальному аспекті, висловлення власної думки. Учасники навчального процесу, організованого за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, ніж за традиційного навчання. Учні мають максимальну свободу інтелектуальної діяльності, обмежену лише певними правилами гри. Вони самі обирають власну роль, припускаючи, як розвиватимуться події; створюють проблемну ситуацію; шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність за обране рішення. Викладач в ігровій моделі є інструктором (ознайомлює з правилами гри, консультує під час її проведення), суддею-рефері (дає поради щодо розподілу ролей), тренером (за потреби підказує учням), ведучим (під час обговорення) [3, с. 132].

Також доречним при формуванні соціально-професійної зрілості учнів ПТНЗ буде використання і методу проектів (Н.З. Дудник,

І.Г. Єрмаков, І.Б. Савельчук, Л.Т. Тюптя, Д.О. Пузіков, М.М. Чепіль та ін.).

Проектування – це одна з форм випереджального відображення дійсності, процес створення прообразу (прототипу) передбачуваного об'єкта чи явища процесу за допомогою специфічних методів. Метою проектування є таке перетворення дійсності, коли створюються (чи передбачається створення) об'єкти, явища чи процеси, які відповідали б бажаним властивостям [5, с. 289].

Під час проектування учні виступають активними учасниками процесу, активізують пізнавальну діяльність, розвивають креативне та критичне мислення, комунікативні уміння, формують такі особистісні риси, як самостійність, відповідальність та результативність, а також здобувають знання, уміння і навички під час професійної діяльності. Тому метою проектної технології є створення умов в навчально-виховному процесі для самонавчання учнів, стимулювання їхньої ініціативи, інтересів та бажання удосконалюватися як особистісно, так і професійно.

Метод проектів – це технологія організування навчання, за якої учні здобувають знання, набувають умінь і навичок у процесі планування і виконання практичних завдань [3].

Даний метод передбачає розв'язання поставленої перед учнями проблеми, яка передбачає використання різноманітних методів і засобів навчання, інтегрування знань, умінь із різних галузей науки, техніки, технології та творчих галузей.

Технологія проектної діяльності передбачає: постановку перед учнями завдання, обговорення проблеми та висунення гіпотез, розподіл на групи для дослідження та реалізації завдання. Потім учасники проекту створюють роботи за матеріалами своїх досліджень

(презентації, буклети чи публікації), які демонструють на завершальному етапі роботи – захисті проекту.

Звичайно, така робота вимагає умілого керівництва з боку педагога та об'єктивної оцінки результатів. Основними критеріальними вимогами для оцінки ефективності проекту є: наявність програми; дослідницький характер роботи; моделювання проекту; самодіяльний характер творчої діяльності учасників; практичне чи теоретичне значення результатів та готовність їх впровадження тощо.

Тому проект має обов'язково містити такі складові:

- задум (проблема, яка має бути вирішена наявними ресурсами);
- засоби реалізації задуму (вирішення проблеми);
- результати, отримані в результаті здійснення задуму.

Дуже важливо, щоб під час підготовки проекту учні користувалися додатковою спеціальною літературою, проводили анкетування, спостереження, активно та відповідально готували проектну модель і презентували її експертам. Експертами можуть виступати викладачі, майстри в/н, вихователі, учні, які не були учасниками проекту, інші професійно-технічні навчальні заклади, представники виробництв або громадськості.

Для підготовки учнів ПТНЗ до проектної діяльності бажано провести, в першу чергу, бесіду про роль проектної діяльності у професійному становленні майбутнього фахівця та ознайомити з основними поняттями теми. Потім необхідно розглянути основні етапи проектної діяльності; визначити перспективи напрямів роботи з учнями з організації проектної діяльності; обговорити алгоритм дій на кожному з етапів та критерії оцінки і захисту [6, с. 92-97].

Класифікація проектів може здійснюватись за такими ознаками:

- за провідною діяльністю: дослідницькі, пошукові, творчі, рольові, інформаційні;
- за предметно-змістовою складовою: моно- та міжпредметні проекти;
- за характером контролю за проектом: з відкритим контролем або з прихованим;
- за характером контактів: внутрішні (учні однієї групи або навчального закладу, міста, країни) та міжнародні;
- за терміном виконання роботи: короткотривалі (одне заняття), середньотривалі (тиждень, місяць) та довготривалі (декілька місяців).

Виходячи із класифікації навчальних проектів, нами була звернена увага на інформаційні та прикладні (практико-орієнтовальні), оскільки вони можуть стати основою для формування необхідних знань, умінь та практичних навичок, а також особистісних якостей, необхідних для формування соціально-професійної зрілості учнів ПТНЗ. Оскільки самостійна робота безпосередньо впливає на свідоме оволодіння учнями необхідними професійними знаннями, вміннями, навичками та на формування самої особистості. Так, І.А. Зимня вказує, що самостійна робота – цілеспрямована, мотивована та структурована самим суб'єктом та коригується відповідно до отриманих результатів. Її виконання потребує самосвідомості, рефлексивності та особистості відповідальності, що сприяє самовдосконаленню та самопізнанню [7].

У наш час, коли освітні стандарти пропагують самостійну та творчу роботу учнів, варто навчити їх організовувати свою навчальну діяльність поруч із соціальною та побутовою зайнятістю. Викладач має допомогти в організації навчальної та інших видів діяльності, які виконуються в аудиторії та в поза аудиторний час. Практична

реалізація такого принципу навчання може бути втілена у використанні освітніх проектів.

Інформаційні проекти спрямовані на збір інформації про певне явище або об'єкт. З інформацією, яку знаходять, аналізують та систематизують, учасники проекту знайомлять з широкою аудиторією. Тому такі проекти вимагають добре продуманої структури та систематичного контролю та корекції з боку педагога.

Структура інформаційного проекту включає: мету, актуальність, основну частину (обробка інформації, дослідження), висновки, результат (стаття, реферат, доповідь, відео) та презентація (виступ на конференції, відео презентація). Такі проекти є достатньо зручними при вивченні багатьох дисциплін. Це одночасно і здобуття нової інформації (покращення рівня знань), здобуття практичних навичок роботи в групі, вміння аналізувати, систематизувати великий об'єм інформації, проводити дослідження та виступати перед аудиторією.

Так, разом з учнями закладів професійно-технічної освіти під час нашого дослідження були проведені такі проекти, як «Ми – за здоровий спосіб життя», «Волонтером бути модно!», «Захистимо себе від насильства», «Чужих дітей не буває», «Наркоманія серед молоді», «Книжковий замок», «Правова обізнаність» та інші.

Щодо прикладних (практико-орієнтовальних) проектів, то вони відрізняються від інших, оскільки результат має бути спрямований на соціальні інтереси учасників. Тому структура проекту має бути добре продуманою, між учасниками – розподілені функції. Також важливою є і координація проекту викладачем щодо поетапної роботи, корегуванні, отриманні результатів та впровадження їх у практику.

Структура проекту містить такі складові:

- ✓ вибір теми (актуальність дослідження)

- ✓ вибір кількості учасників
- ✓ варіанти проблем, які необхідно досліджувати під час проекту (обговорення, «мозковий штурм», відео);
- ✓ розподіл функцій між учасниками проекту, обговорення методів дослідження, пошук інформації, творчих рішень;
- ✓ самостійна робота кожного члена групи;
- ✓ обговорення на кожному етапі проекту;
- ✓ захист проекту (оцінювання, презентація результатів, висновки).

Проекти можуть бути різного спрямування – творчі, ігрові, пізнавальні, дослідницькі, екологічні, культурологічні, економічні, практично-орієнтовані, проекти самовизначення, самоосвіти та самовиховання, соціальні та інші.

Для формування соціально-професійної зрілості учнів ПТНЗ можливе застосування у навчально-виховній роботі соціальних проектів, мета яких полягає науково-теоретичній і практичній діяльності для розвитку соціальних систем, інститутів, об'єктів на основі соціального передбачення, прогнозування та планування їх соціальних якостей і властивостей [8].

Курбатов В.І. та Курбатова О.В. [9] у своїй роботі «Соціальне проектування» вказують, що соціальне проектування – це науково-теоретична і одночасно практична діяльність зі створення проектів розвитку соціальних систем, інститутів, соціальних об'єктів, їх властивостей і стосунків на основі соціального передбачення, прогнозування і планування соціальних якостей та властивостей, які є соціально значущими. Соціальні проекти характеризують тенденції соціального розвитку та пов'язані з інноваційною діяльністю, впровадженням соціальних інновацій.

На думку авторів, в основі соціального проектування мають бути такі параметри, як: суперечність соціального проекту,

багатовекторність розвитку соціального об'єкту, множинність факторів його буття, наявність суб'єктивних складових формування соціального очікування, прогнозу і проектування, чинники, що визначають різні критерії зрілості соціального об'єкту [9].

Безпалько О.В. пропонує свою структуру проектування, яку називає «життєвим циклом проекту» (проектний цикл). Життєвий цикл проекту можна розділити на мікроцикли: - аналіз ситуації; - розроблення концепції проекту; - планування проекту; - його реалізація; - корекція проекту по підсумкам моніторингу; - оцінка результатів та підведення підсумків проекту [8].

Під час участі у соціальному проектуванні для досягнення поставленої мети з учнями ПТНЗ варто використовувати методики проектування: методику матриці ідей, методику вживання в роль, метод аналогії, метод асоціації, методику мозкового штурму та методику синектики.

Для реалізації нашого дослідження були запропоновані такі соціальні проекти: «Гендерна проблема очима молоді», «Допоможи ближньому», «Комп'ютерно-віртуальна залежність», «Залежність від азартних ігор», «Проблеми молоді сім'ї», «Суїцид та його профілактика», «СНІД у житті молоді людини», «Безробіття як соціальна проблема», «Інвалідність серед молоді», «Виховний потенціал сім'ї» та інші.

Висновки. Отже, цінність методу проектів та гри під час формування соціально-професійної зрілості учнів закладів професійно-технічної освіти полягає в тому, що вони сприяють розвитку ініціативи, самостійності, умінню планувати свою діяльність, враховує інтереси суб'єкта навчання, розвиває свідоме ставлення до його діяльності.

Література:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підруч. для студ. ВНЗ / І.М. Дичківська. – 2-е вид., доп. – К.: Академвидав, 2012. – 352 с.
2. Вірста С.Є. Інноваційне навчання: метод проектів / С.Є. Вірста // Нові технології навчання. – Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2007. – № 50. – С. 52-58.
3. Чепіль М.М. Педагогічні технології: навч. посіб. / М.М. Чепіль, Н.З. Дудник. – К.: Академвидав, 2012. – 224 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Соціолого-педагогічний словник / За загальною ред. В.В. Радула, вид. 2-ге. – Харків: Мачулін, 2015. – 444 с.
6. Солова В.М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження проектних технологій у виховну систему школи / В.М. Солова // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – №3. – С. 92-97.
7. Зимняя И.А. Основы педагогической психологии / И.А. Зимняя – М., 1980. – 345с.
8. Безпалько О.В. Соціальне проектування [Електроний ресурс]: Навч. посіб. / О.В. Безпалько, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки. – К., 2010. – 127 с.
9. Курбатов В.И. Социальное проектирование / В.И. Курбатов, Курбатова О.В. – Учебное пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 416 с.

References:

1. Dychkivsjka I.M. Innovacijni pedaghoghichni tekhnologhiji: pidruch. dlja stud. VNZ / I.M. Dychkivsjka. – 2-e vyd., dop. – K. : Akademvydav, 2012. – 352 s.

2. Virsta S.Je. *Innovacijne navchannja: metod proektiv* / S.Je. Virsta // *Novi tekhnologhiji navchannja*. – Kyjiv: Instytut innovacijnykh tekhnologhij i zmistu osvity MON Ukrajin, 2007. – № 50. – S. 52-58.
3. Chepilj M.M. *Pedaghoghichni tekhnologhiji: navch. posib.* / M.M. Chepilj, N.Z. Dudnyk. – K.: Akademvydav, 2012. – 224 s.
4. Ghoncharenko S.U. *Ukrajinskyj pedaghoghichnyj slovnyk* / S.U. Ghoncharenko. – K.: Lybidj, 1997. – 376 s.
5. *Sociologho-pedaghoghichnyj slovnyk* / Za zaghaljnoju red. V.V. Radula, vyd. 2-ghe. – Kharkiv: Machulin, 2015. – 444 s.
6. Solova V.M. *Pidghotovka majbutnjogho vchytelja do vprovadzhennja proektnykh tekhnologhij u vykhovnu systemu shkoly* / V.M. Solova // *Naukovi zapysky NDU im. M. Ghogholja. Psykhologho-pedaghoghichni nauky*. – 2011. – № 3. – S. 92-97.
7. Zimnyaya I.A. *Osnovy pedagogicheskoy psikhologii*. / I.A. Zimnyaya – M., 1980. – 345s.
8. Bezpalko O.V. *Socialjne proektuvannja [Elektronyj resurs]: Navch. posib.* / O.V. Bezpalko, Kyjiv. un-t im. B. Ghrinchenka, In-t psykhologhiji ta soc. pedaghoghiky. – K., 2010. – 127 s.
9. Kurbatov V.I. *Sotsialnoe proektirovanie* / V.I. Kurbatov, Kurbatova O.V. – *Uchebnoe posobie*. – Rostov n/ D.: Feniks, 2001. – 416 s.